

РЕЦЕНЗИЯ

на дисертационен труд на тема: „Влиянието на личностните характеристики
върху професионалния стрес при военнослужещите“
за присъждане на образователно-научна степен „доктор“
област на висше образование 3. Социални, стопански и правни науки
професионално направление 3.2 Психология
автор: Йорданка Минчева Динева
рецензент: доц. д-р Стоил Мавродиев

Личностните характеристики са основна част от предшестващите променливи на стресовия процес според Р. Лазарус. Те оказват съществено влияние върху възприемането, оценката, преработването и изходът от стреса. Има професии, които могат да бъдат определени като по-стресови, безспорно една от тях е тази на военнослужещите. Изследването на професионалният стрес позволява да се идентифицират основните стресори, да се създават програми за превенция, да се организират тренинги за справяне с вредното влияние на стреса. В този ред на мисли трябва да се отбележи, че спецификата на професията предопределя и нивото и проявите на стрес. Когато става въпрос за военнослужещите трябва да се отчете факта, че това е професия изискваща специфични личностни характеристики, предполагаща динамика, бързо вземане на решения в условията на липса на информация.

Актуалност на темата: както добре се мотивира докторантката: професионалният стрес има продължително въздействие върху индивида. В същото време от края на ХХ в. нашите въоразени сили са поставени пред предизвикателства, свързани с редуциране, реструктурирани и изпълнение на нови задачи (в т.ч. мисии зад граница и др.). Всичко това показва актуалността и важността на проблематиката, към която се е обърнала Йорданка Динева. Трябва да се отбележи и факта, че авторката разглежда професионалната дейност, в частност – професионалният стрес в контекста на икономическото и политическо функциониране на обществото. Този екологичен подход позволява да се изследват цялостно визираните въпроси.

Предметът на научния труд са причините за стрес в армейската среда при професионализираната Българска армия, и както посочва докторантката: „тази сфера е малко изследвана, тъй като до сега са изследвани повече възможностите и способностите за адаптация на военнослужещите“ (с. 4). Целта е свързана с проучването на влиянието на базисни личностни характеристики върху професионалния стрес и копинг-стратегииите.

Структура на дисертационния труд: Работата има класическа структура и е разгърната в общ обем от 244 стр.

Теоретичният обзор разкрива отличното познаване на въпросите, свързани със стреса. Добро впечатление прави, най-напред че е подчертан приносът в изследването на стреса на българските автори като: доц. д-р Веселина Русинова, Людмила Василева, Антоанета Христова и др. Адмирации заслужава задълбоченото проучване на научната продукция на българските автори, изследващи стресът и свързаните с него психични състояния в Българската армия. Част от тях са: проф. Георги Йолов, проф. Р. Янчев, проф. Карастоянов, проф. Валери Стоянов и др. По този начин е направен обзор на развитието на военната психология у нас.

Целесъобразен е подходът, който е възприела Й. Динева, като тръгва в теоретичното построение на темата от индивидуалните различия на работното място. Това е позволило да се покаже как индивидуалните различия детерминират поведенческия акт, индивидуалния стил на действие. Авторката е наясно, че не може да се говори въобще за различия, те се разглеждат в контекста на културната принадлежност.

Категорията „личност“ е разгледана на различни равнища, за релевантен се приема био-психо-социалният модел и подход, който позволява личността да се изследва и в професионален план. Фактът, че моделите за личност акцентират върху устойчивите и до някъде типични начини на реагиране, дават основание на авторката да насочи нишката на разсъждение на поведението на личността в професионалната сфера, и по-нататък да разгледа как тези устойчиви личностни

характеристики предопределят професионалният стрес при военнорслужещите. Искам да подчертая отличните аналитични възможности на докторантката да изследва и интерпретира научни текстове, и чрез тях обосновава своята гледна точка.

По-нататък със същият задълбочен прочит са представени проблеми, свързани с трудовата психология, в частност професионалната пригодност.

Логично, основен акцент в дисертационния труд е поставен на въпросите, свързани със стреса: неговото концептуализиране, теоретични подходи, справяне и влияние. Представени са концепциите за биологичния и психичния стрес. В полето на тези теми е изследването на въпросът за тревожността като психично състояние и генерализирана диспозиция. Представят се модели на копинг-стратегииите. Като фактор, които има категорично отношение към стресовият процес е социалната подкрепа. Умело са изложени различни гледни точки и са изведени основните компоненти на конструкта. Тя има пряко отношение към изхода от т.нар. боен стрес. Изводът се подкрепя с данни от ветерани от различни войни.

Друг важен акцент в дисертационния труд е посветен на професионалния стрес и стресори в армейска среда. Изхождайки от спецификата на армейската среда и професионалните дейности, свързани с нея, авторката представя класификации и данни за основни стресогенни фактори, които имат отношение към професионалния стрес в армейски условия. Ценното е, че се разглеждат изследвания на български автори като Карастоянов, Пеев, Стоянов и др. Авторските интерпретации допълват умело данните от други изследвания.

Ценен за настоящето изследване е моделът за професионалния стрес (модел на Купър, модел на Русинова), който аргументира емпиричното изследване, проведено от докторантката.

Управлението и стратегиите за справяне със стреса допълват цялостното теоретично разглеждане на проблема.

Дизайн на изследването: целта, задачите и хипотезите са логично свързани и ясно формулирани. Хипотезите предполагат сравняването на две извадки. Лицата, които са изследвани са 194. Методите на изследване са релевантни на задачите и целта. Авторката прилага и въпросник, в чиято модификация участва като съавтор. За доказване на хипотезите са използвани статистически методи.

Хипотезите са проверени с дескриптивен, еднофакторен, корелационен и многофакторен регресионен анализ. В анализът на резултатите най-напред е установена връзката между двата вида тревожност и устойчивостта на стрес при кадровите военнослужещи през 2016 г., както и различията между личностните характеристики в периода 2006 – 2016 г. Сравнителният подход е позволил да се установи динамиката и да се видят съответните тенденции по отношение на личностните характеристики. На получените стойности е направен обстоен анализ. Тук се открояват уменията на докторантката да анализира и интерпретира емпиричната фактология. Данните са визуализирани и чрез графики и таблици.

Изследването на втората задача потвърждава предположението, че социалната подкрепа има силно влияние върху видовете тревожност, респективно липсата на социална подкрепа в армията е много силен стресор. Отново данните са интерпретирани задълбочено.

Установено е, че армейската среда стимулира проблемно фокусирани стратегии за преодоляване на стресорите. Коректно са представени стойностите на всеки един от копингите. Изводите, направени на стр. 198 – 199 са релевантни на изложението по-горе.

След използването на дисперсионен, регресионен и корелационен анализ се доказва третата хипотеза. Отново прилагането на статистическите процедури и интерпретациите са коректно представени. Използвана е методика, в чиято модификация участва и докторантката.

Направените изводи и заключение са релевантни на резултатите от собственото проучване. Откроява се солидната експертиза, която притежава Йорданка Динева.

Авторефератът пресъздава точно дисертационния труд.

Формулираните приноси дават вярна представа за постигнатото.

В заключение: Реализирано е едно мащабно научно изследване на високо равнище. Получените резултати очертават влиянието на личностните характеристики върху професионалния стрес при военнослужещите. Авторката притежава висока психологическа култура и грамотност.

Всичко това ми дава основание убедено да гласувам положително за присъждането на образователна и научна степен „доктор“ на Йорданка Динева по област на висше образование 3. Социални, стопански и правни науки; професионално направление 3.2 Психология; Научна специалност „Педагогическа и възрастова психология“.

Благоевград
10.04.2017 г.

Рецензент:
доц. д-р Стоил Мавродиев